

İKİNCİ SULTAN MAHMUD'A DAİR ERMENİ HARFLİ TÜRKÇE DÖRT MANZUM METHİYE

KEVORK PAMUKÇİYAN

Osmanlı padişahları arasında, Hristiyanlara karşı en fazla sempati besleyen üç hükümdardan ilki, İkinci Sultan Mahmud olmuştur. Bilhassa Ermenilere çok iyi nazarla bakmıştır. Kanaatimizce, bunda akıl hocası ve Darphane emini Kazaz Artin'in (nam-ı diğer Harutyun Amira Bezciyan) (1771-1834) de büyük etkisi vardır.

Asıl mevzuya geçmeden önce, tarihçi ve müderris Avedis Berberyan'ın (1798-1873), 1871'de İstanbul'da, ilk Ermeni kadın sahne sanatkârı Arusyak Papazyan-Bezirciyan'ın (1841-1907) ve kocası ressam Sopon Bezirciyan'ın (1839-1920'den sonra) maddi yardımı ile basılan, *Badmutyun Hayotz* (Ermeniler Tarihi) adlı çok önemli eserinin sonunda bulunan, *Kronoloji* kısmından istifade ederek, İkinci Sultan Mahmud'un şahsı ile ilgili, biyografik kısa bilgiler vermek istiyoruz. Çünkü muhtemelen Türkçe kaynaklarda bunlardan bazıları ya meçhuldür, veyahut günü gününe tarihleri belli değildir. Berberyan, Milâdî tarihlerle birlikte, umumiyetle Hicrî tarihleri de kaydetmiştir. Vakayinamesi 1769-1860 yıllarını kapsamaktadır.

13 Ramazan 1199/9 Temmuz 1785'te, Birinci Sultan Abdülhamid'in oğlu Mahmud doğdu (s. 438).

4 Cemaziyel-âhır 1223/11 Ağustos 1808'de, Sultan Mustafa, Sultan Selim'i boğdurdu. Bunun üzerine, Rusçuklu Mustafa Paşa hiddetlenerek, veziri (sadrızamı, K.P.) makamından aldı ve Saray-ı Hümayun'u basarak, Sultan Mustafa'yı tahttan indirdi ve yerine İkinci Sultan Mahmud'u tahta çıkardı. Kendisi de vezir-i âzam oldu. Yeniçerilerin bir çoğunu da imha etti (s. 447).

6 Şaban 1225/4 Temmuz 1810'da, Sultan Mahmud'un Hamid adında bir oğlu doğdu (s. 449).

27 Zilkade 1225/19 Ağustos 1810'da, Sultan Mahmud'un Bayazid isminde bir oğlu dünyaya geldi (s. 449).

13 Eylûl 1816'da, Padişahın Sarayı'nda yangın vuku buldu ve Sultan'ın iki yaşındaki kızı, sütanası ile birlikte yandı (s. 452).

- 1 Ekim 1819'da, Sultan'ın Ahmed isminde bir oğlu doğdu (s. 455).
- 3 Aralık 1819'da, Padişah'ın oğlu Sultan Süleyman öldü (s. 456).
- 12 Ocak 1820'de, Padişah'ın oğlu Sultan Ahmed, üç aylık iken öldü (s. 456).
- 7 Cemaziyel-evvel 1237/8 Nisan 1822'de, Padişah'ın Ahmed isminde bir oğlu dünyaya geldi (s. 466).
- 2 Şubat 1823'te, Padişah'ın oğlu Sultan Bayazid 14 yaşında iken, çiçek hastalığının kurbanı oldu (s. 467).
- 11 Şaban 1238/11 Nisan 1823'te, Padişah'ın oğlu Sultan Mecid doğdu (s. 468).
- 29 Şaban 1240/30 Aralık 1825'te, Padişah'ın oğlu Sultan Mehmed öldü (s. 470).
- 15 Şaban 1245/27 Ocak 1830'da, Padişah'ın oğlu Sultan Abdül Aziz dünyaya geldi (s. 483).
- 23 Mayıs 1831'de, Sultan Mahmud Boğazdaki kaleleri ziyaret etmek için Çanakkale'ye ve Bohçaada'ya gitti (s. 483).
- 23 Haziran 1831'de, avdetinde, Ermeniler, Rumlar, Katolikler ve Yahudiler, Ahırkapı'nın önünde Sultan'ı karşıladılar (s. 483).
- 27 Haziran 1833'te, milliyeti ne olursa olsun, Devlet ricalini Nişan-ı iftihar ile taltif etti (s. 486).
- 12 Temmuz 1833'te, Sultan Mahmud'la Hidiv Mehmed Ali Paşa arasında sulh muahedesi imzalandı (s. 486).
- 12 Mayıs 1834'te, Padişah'ın kızı Salihe Sultan Halil Paşa ile evlendi (s. 488).
- 16 Receb 1251/24 Kasım 1835'te, Padişah'ın oğlu Nizameddin doğdu (s. 490).
- 15 Nisan 1836'da, Padişah'ın kızı Mihrimah Sultan Said Paşa ile evlendi (s. 491).
- 28 Nisan 1836'da, Şehzadelerin Kâğıthane'de sünnet düğünü yapıldı. Merasime, Ermenilerin, Rumların, Katoliklerin ve Yahudilerin çocukları da, padişahı tebrik üzere davet edildiler ve hocaları ile birlikte Sultan tarafından mükâfatlandırıldılar (s. 491-492).

11 Temmuz 1836'da, Sultan portresini şehrin askerî binalarına astırdı ve karşı gelenleri cezalandırdı (s. 492).

1 Nisan 1837'de, Saçlı Şeyh isminde bir derviş, yeni inşa edilen Galata Köprüsü'nün üzerinde Sultan Mahmud'un karşısına çıkarak, onu ahmakça azarladı ve aynı yerde idam olundu (s. 493).

17 Nisan 1837'de, Sultan Mahmud Karadeniz'deki Varna, Rusçuk, Silistre ve Vidin kalelerini ziyaret etti ve 25 Mayıs'ta avdet etti (s. 493).

26 Nisan 1839'da, Sultan Mahmud istiska (hydropisie) hastalığına tutuldu ve hava tebdili için kızkardeşinin Çamlıca'daki köşküne gitti (s. 497).

21 Rebiülâhır 1255/19 Haziran 1839'da Sultan Mahmud vefat etti ve yerine 18 yaşındaki oğlu Sultan Mecid tahta geçti (s. 498).

Not. 1823'te doğduğuna göre, 16 yaşında idi.

Şimdi de asıl mevzuya geliyoruz. Elimizin altında bulunan birinci, ikinci ve üçüncü şiirler, Papaz Hovannes Sakayan-Hünkârbeğendi'nin kaleminden çıkmıştır. Türkçe yazan ünlü bir şair olmasına rağmen, Türkçe kaynaklarda hemen hemen hiç bilinmeyen şairi önce tanıtmak istiyoruz.

Papaz Hovannes veya Ohannes Sakayan-Hünkârbeğendi hakkında elimizin altında kaydadeğer üç kaynak mevcuttur. Kronolojik sıra ile birincisi ve en etraflısı araştırmacı Apraham Ayyazyan'ın (1846-1909), 1893'te İstanbul'da Karekin Bağdatlıyan'ın (1851-1912'den sonra) matbaasında neşredilen *Şar Hay Gensakrutyantz* (Ermeni Biyografileri Serisi) adlı eserin ikinci cildidir (s. 8-32).

İkincisi Melkon-Asadur'un (Hımayak Uğurluyan) (1873-1942) 1931'de İstanbul'da, K. M. Makasciyan'ın Gütemberg adlı matbaasında basılan Balat Ermeni Kilisesi'nin Tarihçesi'dir (s. 223-229).

Üçüncüsü ise, araştırmacı Bimen Zartaryan'ın (1880-1956), 4 ve 5 Aralık 1944 tarihli *Jamanak* gazetesinde dercedilen makalesidir. Daha fazla birinci kaynaktan istifade ederek, önce Papaz Hovannes'in biyografisini sunuyoruz.

Kendisinin hazırladığı Türkçe mezartaşının kitabesine göre 1773'te, Ermenice mezartaşı kitabesine göre de 1774'te Balat'ta doğmuştur. Mezartaşının kitabesine göre, pederi sakaların bölükbaşısı olan Tavit isminde biridir. Bundan dolayı ahvadı Sakayan soyadını almıştır. Zartaryan onun 10

Eylül 1794'te vefat ettiğini yazıyorsa da, 1949'da, Edirnekapı Mezarlığı'nda tesadüf ettiğimiz mezartaşının kitabesine göre, 10 Eylül 1798'de ölmüştür. Zartaryan, Bayburtlu olduğunu da yazmıştır; ancak, mezartaşının kitabesinde doğum yeri kaydedilmemiştir. Uğurluyan'a göre de, Saka Tavit Bayburt'tan Trabzon'a hicret etmiştir. Orada evlenmişse de, karısını erken kaybetmiştir. Bunun üzerine İstanbul'a gelerek, Diruhi isminde bir kızla tekrar evlenmiştir. Asıl adı Seroppe olan Hovannes Sakayan işbu izdivaçtan doğmuştur. Saka Tavit aynı zamanda, ünlü dilci ve tarihçi Balatlı Kevork Tıbir Der-Hovannesian'ın (1736-1811) amcasıdır.

Seroppe'nin ilk öğretmeni amcazadesi mezkûr Kevork Tıbir olmuştur. Müteakiben, bir Türk hocadan da dersler alarak, Türkçedeki bilgisini de iletmiştir. Sekiz yaşında iken, Patrik Hagopos Seropyan'ın (1788-1862) pederi, keresteci Seroppe Sütçüoğlu'nun yanında çıraklığa başlamıştır. Yıllar sonra, kendisi de bir kereste mağazası açmışsa da, bir yangın neticesinde mahvolmuştur. Ancak, Kaptanıderya Tahir Paşa'nın (? - 1851) kayınpederi Şeritçi Lâtif Ağa'nın hayırseverliği sayesinde, yeni bir dükkân açabilmiştir. Onun tavassutu ile, Tersane'nin kerestelerini de kendisi temin etmiştir. 1801'de, eski patronunun kızı Veronik ile evlenmiştir.

1825'te, Balat'taki Surp Hreşdagabed Kilisesi'ne yönetim kurulu üyesi seçilmiştir. Aynı yıl, aynı kilise üzerine, Kumkapı Meryem Ana Kilisesi'nde, Astvadzadur Başpiskopos'un (bilâhare patrik) (1768-1846) eliyle, papaz takdis edilmiştir.

Dostu, Keçecizade İzzet Molla'nın (1785-1829) yardımı ile, şiir yazmakta bir hayli başarı kazanmıştır. Onun delâleti ile, İkinci Sultan Mahmud'un huzuruna da kabul olunmuş ve Padişah tarafından şiirleri takdir edilmiştir. Bir rivayete göre, Hünkâr onun çok uzun ve beyaz sakalını da beğenmiştir. Bundan sonra, Sakayan soyadını terkederek, Hünkârbeğendi lâkabını kullanmıştır. Şiirlerini ise, "Selîsi" mahlâsı ile imzalamıştır ki, düzgün ve akıcı mânasını haizdir.

Apraham Ayvazyan'a göre, Sultan Mahmud'a, İzzet Molla'ya, Kazaz Artin'e ve Darphane emini Düzyanlara dair manzum tarihler yazmıştır. 1890 sıralarında, bunların elyazmaları torunları Kamik (Kamağiyel) ve Partik (Partoğimeos) Hünkârbeğendiyanların nezdinde bulunmaktaymış.

Papaz Hovannes Hünkârbeğendi, mezartaşının kitabesine göre, 7 Ekim 1837 tarihinde vefat etmiştir. Ölümünden az önce, mezartaşını için

bir kitabe de kaleme almıştır ki, Apraham Ayvazyan (s. 31) ve Bimen Zartaryan neşretmişlerdir. İlgilenenler için, metnini burada da dercediyoruz.

1. *Benden ibret al gelib ey zedegân,
Çark-i keş retarden? ah-i fiğan.*
2. *Defteri içre beni çün gördü çok,
Akıbet dünyaden itdi beni yok.*
3. *Sad hezar hamdola ki kabrim yeri,
Secdegâh-i zülcelâl hazretleri.*
4. *Altmış dördte kıldı Felek yaşım,
Böyle yazsınlar bu mezar taşım.*
5. *Gülmedim güldürmedi asla inan,
Rahmi yok çark-i Felekden el'aman.*
6. *Hasılı bükdü bu ömrüm defteri,
Üstüme aldı bu taş-i mermeri.*
7. *Var idi emlâki mali devletim,
Ey birader ger sorarsan şöretim.*
8. *Hem Der Ohannes hem de Selisî dir,
Mekânım Balad kilisesi dir.*
9. *Ey ziyaret iyleyen gör beni hoş,
Gel gel Allah'i seversen geçme boş.*
10. *Kabrim üzre bir dua kıl bir dua,
Cürmüm af itsün Cenab-ül Kibriya.*

Der Ohannes'in vasiyeti maalesef yerine getirilmemiştir. Hattâ, Apraham Ayvazyan'ın ifadesine göre, 1890 sıralarında, henüz üzerine bir mezar taşı dahi koyulmamıştı. Kendisinin ismini taşıyan ve onun gibi papaz

olan oğlu Hovannes Hünkârbeğendiyan (1818-1894), Ermenice 17 satırlık mensur bir kitabe hazırlayarak yazdırmışsa da, edebî bir kıymeti yoktur. İki kitabedeki yaşı da birbirini tutmamaktadır. Türkçede 64 olarak, Ermenicede ise 63 olarak kayıtlıdır. Birincisi bizzat kendisi tarafından kaleme alındığı için, bunun doğru olduğunu kabul edebiliriz.

Mezkûr oğlu da değerli bir eğitimci ve dilcidir. Bilhassa, 1894'te İstanbul'da neşredilen Ermenicenin Etimolojik Sözlüğü ile tanınmıştır.

Bimen Zartaryan, sözü geçen makalesinde, kendi kitabevine ait 138 No.lu Ermeni harfli Türkçe cönkde de, Hünkârbeğendi'nin "Mahşer-i Selisî" başlığı altında, beş altılıktan mürekkep bir Semaîsi bulunduğunu kaydederek, son altılığını da yazısına ilâve etmiştir. Biz de burada ona yer vermek istiyoruz.

*Selisî bendei Mahşer gününde seyret buna,
Fiğan-i ah u zarimden benim için ider ukba,
Bilcümle ehl-i Mahşer olsa âlâ ile edna,
Serâpa evliyalar embiyaler ande hazır ha,
Meğer hep alışan ande şefaet eylesin yoksa,
Mukar(r)er hakkımı hak eylemeklik Hazret Mevlâ.*

Zartaryan, işbu şiirin içinde bulunduğu cönkün 200 sayfadan ibaret olduğunu ve 18 rübai, 36 gazel, 70 semaî, 23 kalender, 78 divan ve 5 koşma olmak üzere, 70 şaire ait 230 manzume ihtiva ettiğini iş'ar etmiştir. Ayreten, Ermeni alfabesinin sırasıyla, 70 şairin isimlerini de, bazılarının yanında parantez içinde izahatlarla kaydetmiştir. Onları Türk alfabesine göre tasnif ederek, halk edebiyatı tarihçilerine nâçiz bir hizmette bulunmak üzere, biz de burada işbu isimleri aynen sunuyoruz.

Abadî (Ebadî), Agâhî, Akif (Paşa), Aşkıya, Bağriya, Baharî, Bakî, Cehdî (Cehdiya), Civanî, Cüdaî, Dertli, Devranî, Fakirî, Fazlı, Fehima (Feyima), Fendî, Feridî, Fethî, Fiğanî, Fiğnat, Fitnat (Hanım), Fizulî (Fuzulî), Hakî (Hakiya), Haletkiye, Hamdi, Hazmî (Hazmiya), Hüda, İzzet, Karib (Karibî), Kâtibî, Kevnî, Lâyikî, Leylâ (Hanım), Mecmuî, Mevzunî, Mülkî (Mülkiya), Nabî (Nabiya), Nadim (Nedimî), Namî (Namiya), Natukî (Natkiya), Nailî, Nazif, Nazirî, Nihadî, Ömer, Pertev (Paşa), Perverî, Rادیya, Rağiba, Ratekî (Radeğî), Resmî (Resmiya), Ridaî, Ruhi, Ruknî, Ruştî-

ya, Sabri (Sabriya), Saî, Segâhî, Selisî, Serverî, Seyranî, Şemmî (Şemmiya), Talebî, Vasîf, Vehbi, Yesarî (İsarî, Esarî), Yusuf, Zayıfî, Zulâlî (Zülâlî).

Zartaryan, Selisî'den maada, Ermeni asıllı olduklarını tesbit ettiği diğer dört şair hakkında da bilgi vermiştir ki şunlardır:

Agâhî (Üsküdarlı Harutyun veya Artin), 24 adet muhtelif türde şiirleri mevcuttur; Nami (İstanbul Agop), 30 adet muhtelif türde şiirleri vardır; Nihadî (Patrik Hagop Başpiskopos Nalyan) (1706-1764), dört divanı ve bir kalenderi bulunmaktadır; Serverî (Bursalı Kirkor) (1819-1889), iki semaîsine tesadüf edilmektedir.

İşbu kıymetli cöknün, halen Venedik Mikhitharistler Kütüphanesi'nde bulunduğunu tahmin ediyoruz. Zira, Amerikalı araştırmacı Harutyun Kürdyan (1901-1976), Zartaryan'ın elyazmalarının büyük kısmını satın almıştı ve diğerleri ile birlikte onları mezkûr manastıra vasiyet etmişti. Sayısı 350 kadar olan yazmalar, birkaç yıl önce Venedik'e nakledilmişti.

Araham Ayvazyan, Hünkârbeğendi'nin şairliği hususunda ilginç bir bilgi daha vermiştir (s. 12). Buna göre, 1835'te tahta çıkan Avusturya İmparatoru Birinci Ferdinand'ın (1793-1875) eşine, Osmanlı Sarayı'ndan hediye olarak gönderilen entarinin eteklerinin kenarlarına, Selisî'nin yazdığı beyitler işlenmiştir. Ayvazyan'a göre, tarihî entari o sıralarda Viyana Arkeoloji Müzesi'nde bulunmakta idi.

Hünkârbeğendi'nin Sultan Mahmud hakkında telif ettiği ilk manzum methiye, Ayvazyan tarafından, yukarda sözü geçen kitabında neşredilmiştir (s. 11). Şiir altı beşlikten mürekkep olup, herbir beşliğin son iki mısraı nakarattır. Metnini aşağıda dercediyoruz.

1. *Ey şehriyar-ı hoş eda,*
Ve menba-ı lûtf u atâ,
Ömrün füzun etsin Hüda,
Şad oldu âlem sertapâ,
Şahım sefa geldin sefa.
2. *Ey saye-i Perverdigâr,*
İtsun heman ol Girdigâr,
Eyyam-ı ömrün sad hezar,

*Şad oldu âlem sertapâ,
Şahım sefa geldin sefa.*

3. *Hakka Süleyman-ı zaman,
Zıll-ı Hüda MAHMUD HAN,
Hem padişah hem kahraman,
Şad oldu âlem sertapâ,
Şahım sefa geldin sefa.*

4. *Devlette sadık ismimiz,
Nakş olmuş halka resmimiz,
Ruh buldu mürde cismimiz,
Şad oldu âlem sertapâ,
Şahım sefa geldin sefa.*

5. *Gel ey sehavet madeni,
Gördük de şad olduk seni,
Milletde bizler Ermeni,
Şad oldu âlem sertapâ,
Şahım sefa geldin sefa.*

6. *Çaker Selisî bendeniz,
Subh u mesa nalendeniz,
Daim dua hanendeniz,
Şad oldu âlem sertapâ,
Şahım sefa geldin sefa.*

Kanımızca, bu nefis şiir, bir bestenin güftesi olmasına lâyıktır.

Hünkârbeğendi'nin ikinci methiyesi, Kilikya Ermeni Katoğikosluğu Kütüphanesi'nin 10 sayfalık 198 No.lu elyazmasında bulunmaktadır ve yanılmıyorsak, bugüne kadar neşredilmemiştir. İstanbullu bir aileye mensup olan ve halen Yunanistan'da mukim Bay Garo Aprahamyan, ricamız üzerine pederi vasıtasıyla, fotokopisini tarafımıza göndermek lûtfunda bulundu. Kendisine burada da teşekkür ediyoruz.

Manzume 29 beyittir ve aslında altı sayfadır. Ermenice "nodr" denen ufak fakat okunaklı bir yazı ile kaleme alınmıştır, ve zamanına aittir. Şöyle

ki, bizzat Hünkârbeğendi'nin elyazması olması çok muhtemeldir. Mısraların sonunda bulunan bir iki kelime maalesef okunaksızdır. Metnini hemen hemen aynen aşağıda sunuyoruz

Şerefli Mahmud Han'ın/nasıl ki Sani Şah denilmiştir

*Zehi(y) şahinşehi ol bahdiyar-i Ali Osmanî,
Zehi(y) sahib kran-i kahraman-i Rüsdem-i sani.*

*O hakan-i mükerrerem padişah-i heft kişver kim,
Kalır dehşetde adem gûş idince şefket-i şani.*

*O Dârâ'ni muazzam şehriyar-i bâniye-i devlet,
Süleyman-i zemani vâris-i milk-i Süleymani.*

*Ol sultan-i muzaffer ced-be-ced sultan ez sultan,
Ki kılmuş anğâ¹ Mevlâ saltanat-i tahd-i erzani.*

*Serefraz-ı şahan Sultan Mahmud Han san kim,
Odur şimdi cihanın padişah-i azimüs şani.*

*Ferudun-i zeman-i Cemşid-i hakan ile fa(ğ)fur,
Yahod Keykâvus ile Keyküban-i Nuşirevani.*

*Acem cah ile Behram Belkis ile Hüsrev-i Dârâ,
Sezadır olsalar hep dergehinde kul-u derbani.*

*O şahın saye-i adlinde âlem hep safasında,
İder gülşende bülbül gül için feryad-i efgâni.*

*Çeker destini devrinde hiç bir kimsenin kimse,
Meğër bus itmeğe talip çeke dest-i suhandani.*

*Hüdaverdi mükemmel hakka kâmil menbeh-i ihsan,
Hıdiv-i akl-ı evvel gâyre mail bir keremkâni.*

*O şah-i âlemara tahd-i vâlâ bahd-i âlâ kim,
En edna bendesin isderse iyeler Mısr'e sultani.*

¹ Ana, ona.

*O kim râm olmamış emrin eger ol keremkârın,
Ne denlü server olsa ser verir lebib öz imkâni.*

*Heman adem midir memduhi sandın ol şehinşahın,
Melekler asumande çıgrışır hu zıll-i Yezdani.*

*İnayetde mürüvetde şefketi adl u adaleti,
Keremde mer(h) ametde gelmemişdir misl u akrani.*

*Serapâ üsdümüzden sayesin dūr itmeye Mevlâ,
Ol şahın sayesinde bulunmuşuz hep emn u emani.*

*Ne mimkin² iylemek efsafın eda ol şehinşahın,
Cem olsa cümle dehrin pür kemalın ehl-i irfani.*

*İnayet menbai âlem penahe mer(h)ametkâre,
Âya şahinşahın âlem hıdıv-i şah-i devrani.*

*Sıpihr-i bedmenişin dâd elinden elaman olsun,
Bana itdigi cevr-i zulmin olmaz hadd ü payani.*

*Çerağan itdürüp her nem ki varse dest-i irhakle,
Harab itdirmedik ne menzirim koydi ne tükânî.*

*Kulun müstağrak itdi haylice bir deyne kadar,
Dönüp halim nite ada-yi şûmin kalb-i virani.*

*Egerçi vardır dağlar kadar mendyunluğum³ emma,
Tokun de lütfunun bir zer(r)esi ger mafider⁴ ani.*

*Bu abdi acız u mahsun u bikes kim dūrür⁵ pese,
Selisî reaya bendesinden bir senahani.*

*Yüzün sür yerlere gel desdin açıp bir niyaz iyle,
Ta kim amin diyeler kudsiyan-i⁶ arş-i rahmani.*

² Mümkün.

³ Doğrusu "medyunluğum".

⁴ "Mahveder".

⁵ "Durur".

⁶ Metinde "kuktsiyan-ı" yazılıdır.

*Şaha şad iyledin bu bendeni lûtf-ı atalerle,
 Senin de her ne ise maksudin Hak ide ihsani.*
*Tıgîn her kande varse düşmanın olsun vefadari,
 Hemîşe te(v)fik-i Hak rehberin ey Hüsrev-i sani.*
*Ol şahın kande var a'daleri kahrı eylesün kahhar,
 Süre tahtında daim afiyetle dem-i devrani.*
*Ol şahın bahd-i civan gendüsün pîr iyle Mevlâ,
 Serir-i saltanatde ömr-ü müdded ide Süb(h)ani.*
*Hüda eksikliğin göstermesün âlemdede ol şahın,
 Budur Hak'dan niyazım bahş ide ömr-ü firavani⁷.*
*Bu maksun kemterin ya Reb duasın müstecab iyle,
 Emin et cümle ekderden Hüda'ye ol cihanbani.*

Hünkârbeğendi'nin üçüncü methiyesi de aynı elyazmada bulunmaktadır. Şiir dokuz dörtlükten ibarettir ve herbir kıt'anın son mısrası nakattır. Yukarıda bahsettiğimiz "Sultan Mahmud'un Tarihi" adlı manzumesi bu olmalıdır. Birinci dörtlüğün altında Arabî rakamla 1242 tarihi kayıtlıdır ki Milâdî 1827 yılına tekabül etmektedir. Üçüncü methiyeyi de aşağıda takdim ediyoruz.

İşte budur ol zatın tarihi

*Müjdeler ey dil sana zem çekse büsüd devridir,
 Serfiraz-i şah-i âlem bahd-i mesud devridir,
 Herkes halinden bihamdillâh hoşnud devridir,*

Nakarat

Oldu tarih-i sani-i Sultan Mahmud devridir.

1242—1827

*Rabbim ol şahzadelere var ide ol daveri,
 İnşallah ol şehin tevfiği Hak dır rehberi,*

⁷ Aslında "firevavi" yazılıdır.

*Çeyru bir vakte kıyas itme burana demleri,
Oldu tarih-i sani-i Sultan Mahmud devridir.*

*Ol şehin a'dasını kahr iylesün Rabb elibat,
Hak Taalâ iylesün günden güne ömrün ziyat,
Saye-i adlinde olmuş şimdi âlem bir mürat,
Oldu tarih-i sani-i Sultan Mahmud devridir.*

*Hali kılmış âlemi ağyardan heç ismi yok,
Çem sitem nâbud-u napeyda gibi hiç resmi yok,
Fitne devrinde inan kim ismi vardır cismi yok,
Oldu tarih-i sani-i Sultan Mahmud devridir.*

*Bize Hak'dan niyemeti yazmadı ol şah-i cihan,
Ömrün efzun ide sıh(h)etle Cenab-i müstean,
Dem bu demdir dem bu demdir müjde dünyaya heman,
Oldu tarih-i sani-i Sultan Mahmud devridir.*

*Şükri kıl herkes sana rahetde başın var diye,
Nazm ile şöret bulub rengin kumaşın var diye,
Kim kime kadir gözün üsdünde kaşın var diye,
Oldu tarihi sani-i Sultan Mahmud devridir.*

*Şimdi ragbed marifet ehlinde çekme intizar,
Ger kemalin var ise iyle bu demde aşikâr,
Şimdi olmayub ne vakıt olsun kemale itibar,
Oldu tarih-i sani-i Sultan Mahmud devridir.*

*Olma gâfletde gönül iyle düa virdi zeban,
Öyle bir hengâm-i gurremdir⁸ ki âlem şadüman,
Ey dü çeşmim desde geçmez böyle bir vadd-ü zeman,
Oldu tarih-i sani-i Sultan Mahmud devridir.*

*Ey Selisî ol şehin asrın Hüda-i lâizal⁹,
Üsdümüzden sayesin dur itmeye her mah ü sal,*

⁸ Doğrusu "hurrem" olmalıdır.

⁹ Doğrusu "lâyezal" veya "lâyüzal" olmalıdır ki "ebedî" demektir.

*Hak Taalâ ırkına göstermesün asla zeval,
Oldu tarih-i sani-i Sultan Mahmud devridir.*

Yazımızın üçüncü kısmında, Sultan Mahmud'un vefatı münasebetiyle, halk şairi Gülzârî'nin kaleme aldığı meçhul bir destanı tanıtacağız. Kaynağımız, geçen yüzyılın ortalarından kalma, Sivaslı ozan, mütercim ve muallim, âmâ Tateos Gezürân'a (1838-1910) ait elyazma bir cönkür. İşbu yazma, biri mezkûr şairin kalemine ait olmak üzere, diğer üç cönkle birlikte, torunu Bayan Araksi Herliyan'ın ve kızı, müteveffa piyanist, şair ve ressam Arpine Herliyan'ın nezdinde bulunmakta idi. Halen aslı, aziz dostumuz, değerli nümizmat sayın Garo Kürkman'a aittir. Bir fotokopisi ise şahsî arşivimizde bulunmaktadır.

Cönkün tümü 390 sayfadır ve yüzlerce, Türk ve Ermeni ozanın şiirlerini ihtiva etmektedir. Yazı kaligrafik değildir ve bazı kelimeler güçlkle okunmaktadır. Destan 27 dörtlükten ibarettir. Metni, 386-388 inci sayfaları kapsamaktadır.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi şair hakkında şu bilgileri vermektedir (cilt III. s. 402a):

"Ondokuzuncu yüzyılda İstanbul muhitinde yaşamış âşıklardandır. F. Köprülü'nün bir kaydına ve bir destanının sonundaki eklerle mısralara bakılırsa, Osmanlı Donanması'na mensuptur. Uzun yıllar bu müesseseye hizmet etmiş ve kendisini "emektar" olarak tanıtmaya yolunu tutmuştur.

Kırım Savaşı üstüne söylemiş olduğu Destan-ı Sivastopol başlıklı destanı, iki defa (1857 ve 1892) taşbasması olarak bir destan mecmuasında basılmıştır (bk. Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, cilt II., s. 267). Gülzârî, bu destanında, 1855 yılında İngiliz ve Fransız ordularının yardımıyla kazanılan Osmanlı-Rus Savaşı'nı anlatmaktadır. Devrin padişahı Sultan Abdülmecid ile Rusya'yı konuştuğu bu destanda, savaşın bazı ayrıntılarına da yer verilmiştir".

Şimdi de destanın metnini sunuyoruz.

Destan vefat-ı Sultan Mahmud

Gülzârî

Şefketli Mahmude oldi namizac,

Ciğergâh-i sine üryan ağladı

Asla kâr etmedi zahmine ilâc,

Eyub kimi derd-i giran ağladı.

*Hasta düşdü asla yüzü gülmedi,
Ne olduğun kendisi de bilmedi,
Aradı derdine derman bulmadı,
İpdida tabibi Lokman ağladı.*

*Fiğani erişdi arş-i alâye,
Terk etdi Serayi çıkdı uhraye,
Mecluni¹⁰ sığındı gani Mevlâye,
Kelbelâ-i¹¹ ulu meydan ağladı.*

*Dedi evlâdlarım bana getirin,
Heþ beyler paşalar gelin oturun,
Ben ölçiyem menzilime yetirin¹²,
İşitdi valide sultan ağladı.*

*Der incitmen fukarayı evlâdım,
Ben göçersem kalsın cihanda adım,
Asumane çıkdı ah-i feryadım,
Yıldız gemer şems-i rahşan ağladı.*

*Dedi böyle olduğunu bilmezdim,
Bu cihane elden gelse gelmezdim,
Sanırdım ki ben bu derdi bulmazdım
Ciğer parelendi hicran ağladı.*

*Dedi melek hasret misin yüzüme?
Kuduret ateşin saldın özüme,
Dört etraftan can serildi dizime,
Çezildikce tenimden can ağladı.*

*Dedi melek nice geldin yanıma,
Dedi Al'osmanım yazık şanıma.*

¹⁰ "Mecnuni".

¹¹ "Kerbela-i".

¹² "Yatırım".

*Akıbet pençeni urdun¹³ canıma,
Damarlar sızladı al kan ağladı.*

*Ah idüb çıkardı başdan dalfesi,
Şeyhler melâikler eyler nefesi,
Can bülbülü uçdu kaldı kafesi,
Ol cemal-i pâk-i gülşan ağladı.*

*Emr-i Hak'dan ecel câmu içildi,
Tabud hazırlandı kefen biçildi,
Bağ-i cennet konçe güli açıldı,
Dağ-i Tuba hur ü gülman ağladı.*

*Binikiyüz elli beşde fevt oldu,
Kan ile vücudi deruni doldu,
Dergehinde olan hep mahzun oldu,
Kılıc kaftan taht Süleyman ağladı.*

*Öldüğünü etraftan duydular,
Zinnet gömleyini gelib soydular,
Mevtasını beş çifteye koydular,
Hep silkindi bahr i ümman ağladı.*

*Erişmişdi elliyedi¹⁴ yaşına,
Felek zehir katdı tatlu aşına,
Bir şah iken gör ne geldi başına,
Mevta tabur tahtirevan ağladı.*

*Tabud vezir üzereler¹⁵ kolunda,
Melekler hu çeker sağ i solunda,
Merkat-i şerifi Divanyolu'nda,
Hasret imiş kabırından ağladı.*

¹³ "Vurdun".

¹⁴ Doğrusu ellidört olacaktır.

¹⁵ "Vüzeralar", vüzera, vezirin çoğuludur.

*Tutub emrini ol Hakk'ın gıtdiler,
Etrafdan yüzbin tevbet itdiler,
Varıb maheline teslim etdiler,
Ayrılnca cümle ihvan ağladı.*

*Bu bir nasihatdır diyen kardaşlar,
Yed iklim çar köşe tağ ile taşlar,
Göge melâıklar semade kuşlar,
Duydu Mısır Arabisidan ağladı.*

*Kim geru el çekdi andan bu fena,
Medet senden kerem senden Rabbina,
Hafızler okurlar inne feteħna¹⁶,
Zikreleyib şidin züban¹⁷ ağladı.*

*Fikrolunur Hak emriyle geleni,
Mevlâ rahmet etsin böyle öleni,
Hatadan saklasın geri kalani,
Dediler hep ehl-i iman ağladı.*

*Atasının şahı geçdi devleti,
Yedi kıral alsın bunun ibreti,
Sultan Mecid Han'e pırlar ümmeti,
Ah edib erbab-i tüvan ağladı.*

*Dilerim efendim bey ile paşa,
Nüfuzun yürüdsün dağ ile taşta,
Edernekapısı hem Said paşa,
Sevgülü damadı canan ağladı.*

*Şehid şühedaler üçler yediler,
Cem olub Eyub'e kırkları diler¹⁸,*

¹⁶ "Fâtiħa".

¹⁷ "Zıban", güzeller.

¹⁸ Kanımızca doğrusu "kırklar idiler" olmalıdır.

*Eyleyib düvai¹⁹ amin dediler,
Tekbirler çekildi kurban ağladı.*

*Kuşandı kılıcı şahler serveri,
Nur ile donandı göğü(n) her yeri,
Sultan Mecid Han'e hak(k)ın enveri,
Ziyaret eyliyen şihan²⁰ ağladı.*

*Ol şahın hizmetin etdiler eda,
Bizler de ederiz sena i duva,
Sultan Mecid Han'e canımız feda,
Böyle dedi cümle insan ağladı.*

*Beylere bey oldu hem şeh i paşa,
Sadarete geçdi pır Hüsrev Paşa,
Serasker nasboldu ol Halil Paşa,
Cümle rütbedar müşiran ağladı.*

*Yasına girdiler hep bay i geda,
Peyğamber posduna çün oldu heda,
Hatadan saklasın Hazret-i Hüda,
Müminler şaz olub düşman ağladı.*

*Gel ey gözüm hab-i ğafletden uyan,
Nafile boş yere gezersin yayan,
Sene binkiyüz elli beşde beyan,
İden tarih-i nümayan ağladı.*

*Gülzârî seyreden daim cihani,
Kıyametin ezel budur nışani,
Elbetde Hak alır verdiği canı,
Baki değil çok kahraman ağladı.*

¹⁹ "Duayı"

²⁰ Kanaatımızca, aslı "şah"ın çoğulu olan "şahan" kelimesidir.

Yazımızı, İkinci Sultan Mahmud hakkında çok ilginç bir anekdotla bitirmek istiyoruz ki, şayan-ı dikkat bir tesadüfle, daha önce sözü geçen kaptan-ı derya Tahir Paşa ile ilgilidir. Makale, İzmit'e yakın Armaş (Ermeşe) Manastırı'nda neşredilmiş olan "Huys" (Ümid) dergisinin 1 Mayıs 1869 tarih ve 31 No.lu nüshasında dercedilmiştir (s. 162-163). Tarihe "âdil" unvaniyle ismi geçen Sultan'ın adaletini yansıtan işbu yazının, Türkçe kaynaklardan bilinip bilinmediği bizce meçhul olduğundan, tercümesini aynen aşağıda veriyoruz. Eminiz ki ilgi ile okunacaktır.

SULTAN MAHMUD'UN MEŞHUR AHLÂK DERSİ

Navarin'de, Osmanlı Donanması'nın baş komutanı olan Tahir Paşa, bütün Doğuda ve Türkiye'de merhametsizliği ve siyasi önemi ile tanınmıştır. Vay o adama ki, onun hışmına uğradı. Sultan Mahmud, halkın hayat ve ölüm mesuliyetini devlet ricalinin elinden alıp deruhde ettikten sonra, her ne kadar Tahir Paşa kendi eliyle adam öldürmezdi amma, buna mukabil yeni kanuna karşı gelmemek için, falaka darbeleriyle başkalarına öldürtürdü.

Aşağıdaki hikâye, cennetmekân Sultan'ın adaletperverliğini ve kaptan-ı derya'nın merhametsizliğini ispat etmektedir.

1825²¹ de, bir denizci ehemmiyetsiz bir suç işlemiştir. Tahir Paşa, karnına 500 defa sopa ile vurulmasını emretti. Ancak, zavallı bahriyeli, henüz toplam sayısının yirmide biri dahi vurulmadan hayatını kaybetti. Bu barbarca hareket iskandala sebebiyet verdi. Keyfiyet, merhametli Sultan'ın kulağına yetişerek, deruninde infial uyandırdı. Ertesi sabah Tahir Paşa Beylerbeyi Sarayı'na davet edildi.

Tahmininin hilâfına iyi karşılandı. Sultan, Arap hizmetkârları tarafından hususî surette hazırlanan rahat el lokum'dan birkaç tane almaya onu mecbur etti. Tahir Paşa, ihtiram hareketleriyle yere eğilerek, bir tanesini ağzına götürdü. Ancak, Hünkâr'ın bu büyük hürmetinin bir istihza olmasından korktu.

— Ye, ye, zira sana faydalı olacaktır, dedi misafirperver Sultan, paşanın titreyerek tepsiye yaklaştığını görünce.

Tahir Paşa aç değildi, fakat yine de tevazu ile eğilerek bir tane daha aldı ve rica etti ki, artık yemeğe zorlanmasın.

— Devam et, bütün bu lokumları bitireceksin, dedi Sultan.

²¹ Bir baskı hatası sebebiyle 1875 kaydedilmiştir. Doğrusu 1815 veya daha muhtemelen 1825 olmalıdır.

Tahir Paşa'nın âniden rengi attı. Efendisinin bu icraatının şaka olmadığını anladı. Müteakip lokumlarda zehir olabileceğini tahmin etti. Buna rağmen yemeğe devam etti. Ancak boğulacak hale gelince, durakladı ve şunları söyledi:

— *Tanrı'nın nazarının üzerinde olduğu Peygamber'in vekili, bana istediğini yapabilir, lâkin artık yiyecek durumda değilim. Arzu ederse başımı vurdursun. Zira lokumlar artık boğazımdan aşağı inmiyor.*

Bunun üzerine Sultan Mahmud ona merhamet ederek, şöyle dedi:

— *Sen ki 50 adet lokumu yiyemiyorsan, mahiyettekilerinin 500 adet falaka darbesine tahammül edebileceklerini nasıl tasavvur ettin?*

Padişahın bu azarı üzerine, Tahir Paşa'nın işbu insafsızlığından ve vicdansızlığından vaz geçtiği belki düşünülebilir. Fakat maalesef, sonuna kadar tavrında her hangi bir değişiklik meydana gelmedi. Ancak icraatını Sultan'ın gözünden ve kulağından gizli tutmağa çalıştı.

Bu hususta kısa bir mülâhaza da tarafımızdan yapılarak, sözümüzü burada bitirelim.

Merhametten ve insaftan mahrum olduğu anlaşılan Tahir Paşa'nın üzerine, âlicenap ve iyi kalpli kayın pederi Şeritçi Lâtif Ağa'nın da her hangi bir müspet tesir icra etmediği anlaşılmaktadır.

